

Kiemelkedő szerepe van 1988-tól a középiskolai helyesírási verseny (1992-től Implom József Középiskolai Helyesírási Verseny) megalapításában és működtetésében: 2006-ig a zsűri titkára, azóta a zsűri elnöke; 2006-tól az Implom József-díj kuratóriumának titkára. Nagy János a döntők eredményeit és az előadások szerkesztett szövegét kötetekbe, majd CD-kbe szerkesztve közölte 2008-ig; a verseny aktuális híreit az érdeklődők a Magyar Nyelvőr lapjain is megtalálhatják.

A magyar tannyelvű oktatás határainkon túli fórumain Nagy János rendszeresen szerepel. Egyik megalapítója a Bolyai Nyári Akadémia magyar szakos továbbképzéseinek (1993–1995). A magyar nyelv napjain (AESz) rendszeresen előad (Árkos, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Kolozsvár, Kovászna, Marosvásárhely, Nagybánya, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti, Székelyudvarhely, Szováta). Kolozsvárt tizenöt éven át közreműködött az Apáczai napok rendezvényein; Révai Miklós és Bartók Béla szülővárosában, Nagyszentmiklóson gyakran vesz részt ünnepeken. Nyitrán Békési Imrével 1995-ben tartott előadást; Pozsonyban és Dunaszerdahelyen 2003-ban Benkes Zsuzsával együtt, Szabadkán pedig a Márai-napokon adott elő (1997).

Tanítványai közül Beke András (PhD) az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa; Fodor Éva (Bácsi János szakvezetésével) Pro Scientia aranyérmert vehetett át (1991); Balogh Kinga Weöres-témájú TDK-dolgozatával a zsűri különdíját nyerte el (Miskolc, 1997).

Munkáját 1985-ben miniszteri dicsérettel, 1996-ban A magyar felsőoktatásért emléklappal, 1999-ben Pro Iuventute emléklappal, 2009-ben Lőrincze Lajos-díjjal, 2016-ban Pro Educatione-díjjal, majd professor emeritus címmel tüntették ki.

BÉKÉSI IMRE

Szegedi Tudományegyetem

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK

Szótörténeti adatok és kommentárok a Margit-legendából

2. rész*

kommunikál (egyh.) ’áldozik, szent áldozáshoz járul; kommunizieren’ (< lat. *communicare* MKLSz. IB1. jelentés) **1516** *comunykalyk vala* (GömK. 297), 1529–1531 (ÉrsK. 530b) *comwnykal*: NySz., 1570: SzT. (7: 77). – MargL. (többnyire *meg ik.-vel*) 70/8: „[az kezkenevt] targya vala mynd addeg mygnem az egýeb sororok *meg comunýcalnak vala*”: tenebat tobaliam ab uno capite subtuſum ipſum corpus Chriſti, donec aliae omnes *communicatae erant*; 71/6: „az sororok zent margýt azzonual evzve mynd zent napyan akarnanak meg gyönný es *comunýcalny* zokas zeren?”: *consuetudo iſtarum ſororum eſt, quod in feſto Omnium Sanctorum ſemper confitentur, et recipiunt corpus Chriſti*; további

* Lásd Magyar Nyelv 112. 2016: 500–511. DOI: 10.18349/MagyarNyelv.2016.5.500. – A szerzők megköszönik Szentgyörgyi Rudolf értékes lektori véleményét.

adatok: 71/9, 72/3. – A szóra azonban a MargL.-belinél korábbi adatok is vannak, **1474** BirkK. 4a27: „Micor ... *9micalni* es meg kenetni ... «mënd» kelletendik valaki(t) ...”: Cum autem simul *communicari*, et iniungi aliquam oportuerit...; **1508** NádK. 2/2: „Harmad gonosság kitől embőrnecc igen kel magat otalmaznia • ha meltan akar *comonicalnia* • a testi förtelmessegg”, uo. 3/6: „gonozbac az meltatlan *comonicalloc* ammegfeztőknel”, 11/9: „Mindön híw keresfen ki meltan *comonical* mindön misen azon haznalatossagot • es malaztot neri kít cristus nag pentőkön az kereztfan embőri nemzetnecc kerese”; további adatok uo.: 4/1, 6/5, 10/4 stb.

kompléta ’a napi szolozsma utolsó, része, esti záróima’ (vö. lat. *completorium* ’ua.’ < *complere* ’befez’). A *kompléta* szó a kódexirodalomban elterjedt volt, MÉSZÖLY (1941: 55) már régiesnek minősítette. – MargL. 115/8: „mykoron ez soror petronilla volna az collacyon az egýeb sororokkal *completanak* *elvitte* • mykeppen sokasok zerzetesvssevkenek”: cum in conventu una cum aliis esset ad collationes, ut moris est claustralibus *ante completorium*; 66/3: „mykoron az sororok *completanak vtanna* disciplinat veznek vala”: cum sorores istius monasterii *post completorium* recipere disciplinam. – A MargL. adataiban (9 db) a latin *con-* igekötő soha nem hasonul az ige kezdőhangjához. A szóra azonban korábbi adatok is vannak: **1372 u./ 1448 k.** JókK. 143/25: „Es eftue *completa* monduan...”: de sero, dicto *completorio* ...; 1474 BirkK. 3b42: „az *9pleta vtan*”: *post completorium*; 1508 NádK. 153v: „*completanac* ideýen”. – Érdekes továbbá, hogy a *completa* a magyarországi latin-ságban nem jellemző forma, a MKLSz. egyetlen adatot ismer rá (vö. még DuCange), a *completorium* megnevezés volt a szokásos (l. MKLSz., valamint Suppl. *completorium*). A napi szolozsma részeinek elnevezéséhez lásd még cikkünk *idő* és *óra* címszavait.

konstitúció ’rendi szabályzat’ (< lat. *constitutio* ’ua.’: l. MKLSz. *constitutio* C2b jelentése). – MargL. 78/2: „Es monda hogý penitenciat hadna nekýk • mykeppen az *constitutio* mongýa • Ez veztegesnek meg zegeseert”: ipsas multum redargui, comminando, quod paenitentiam eis iniungerem, sicut *regula* ipsarum requirit. – A szerzetesi élet szabályait a *regula* és az azt kiegészítő konstitúciók (rendelkezések) foglalták össze. Az előbbi az általános életelveket, az utóbbi azok magyarázatát, a mindennapi élethez és a helyi viszonyokhoz illeszkedő gyakorlati alkalmazás szabályait tartalmazta. E szabályzatok szövegét rendszeresen felolvasták a közösség előtt (mindezekre LÁZS 2009: 273; 2016: 169–175; stb.). A fenti példában a *konstitúció* a *regula* fordításaként jelenik meg, amit a két dokumentum rokonságán túl az is magyarázhat, hogy a legenda további része (79/9–12) a büntetés konkrét módját is leírja.

konvent ’szerzetesi közösség, a kolostor lakóinak közössége’ (vö. például SzerzLex.). A TESz. és az EWUng. a szónak csak ’papi gyülekezet, testület; Versammlung der Priester, ihre Körperschaft | kolostor’ jelentését tartja számon. A szó ’szerzetesi közösség’ jelentésére a latinban lásd MKLSz. *conventus* 3b. – MargL. 6/18: „napnak elsev jdeuteul fogua • Az *conuentnek* ebenedek jdeýglen zevnetlen ýmadsagban marad uala meg”: a prima diei hora usque altum prandium *conventus* orationes suas continuaret; 21/16: „Týzen nyolc eztendeýg mykeppen mynd az tellýes *conuent* býzonsagot tevt rola soha az ev testet meg ferezette”: Decem et VIII annis ut totus *conventus* sororum testatur, nunquam corpus suum ... balneavit.

kórságos ’beteg (epilepsziás; tébolyodott)’ **1533** (Murm. 890): Gl., 1578: NySz. (Mel. Herb. 17); a szó jelentése MA. (1604) szerint is ’comitialis, epilepticus’ (vö. NySz. *kórságos*); 1584 SzT. (7: 272). A TESz. és az EWUng. csak a **kór** ’beteg’ melléknévi formát hozza (1405 k.). – MargL. 175/14: „Vala egý gyermek ... hogký *korsagos* vala”: Puer

quidam ... gravissime morbo caduco ... vexatus; 156/2: „Esmeg vala nemely azzonjallat · kÿ es korsagos vala · es ev vala vpor neveu tÿztelendev embernek felesége · es tartatÿk vala kevlen maganak be rekeztetveen · az ev nagy nehez korsagaert”: Simili modo vesana uxor Opor, viri honesti ligata et clausa seorsum custodiebatur. További adat: 154/17.

köszvényesség ’köszvény’. – MargL. 173/20: „es neuakevduen az korsag veretteteek kevzvenyessseggel mÿnd tellÿes job fele · es gevretÿk vala annera hog ev magat meg nem jndehthagÿa vala”: in parte tota dextera paralisi torquebatur, quod nec se movere ... posset.

(meg)láncoztatik (lánc). A *megláncoz* igét l. **1527** (ÉrdyK. 313): NySz. 1560 k. (GyöngySzt. 4133): Gl.; a TESz. és az EWUng. a *lánc* szóhoz nem közöl származékokat. – MargL. 166/14: „Ez zegen lean meg kevtevtetven es meg lanchoztatvan hozattateek zent margÿt azzonnak koporsoyahoz es nagÿ sok jdeÿg tartateek az koporsonal”: ad ipsum sepulcrum religata ducitur et *catenata* ibidem diutius reservatur. További adat (*meg lanchozateek*): 165/25.

lazsnak ’pokróc; ’Decke; Tuch zum Einbündeln’ *lasnok* alakváltozata **1584**: TESz. – MargL. 40/7: „Ez zent zvznek ev agÿa vala egÿ geken · egÿ hituan *lasnok* · es egy kys vankos · nemykoron kedeg egy geken chak”: iacebat super una stora et super una *sclavina* et parvum plumacium tenebat subtus caput.

legenda (speciálisan a MargL. szóhasználatában): ’Margit 1276. évi szentségvizsgálati jegyzőkönyve’. Ennek egy másolati példányát őrizték a szigeti kolostorban, amelyet az eredeti után szintén a pápai biztosok készítettek el és hagytak ott a helyszínen. Ez volt a magyar nyelvű Margit-legenda egyik forrása (erről összefoglalóan, irodalommal lásd M. NAGY 2005). – MargL. 99/10: „[Margit holttestét] le teuek az kar alat yol lehet altalÿaban nem neuezÿ meg az *legenda* helyÿet· hanem chak zent egÿ haznak mongÿa· de menere az *legendanak* folyasa targÿa· az kar allyat mongÿa zent egyhaznak.” Ez a mondat a kompilátor utalása forrására.

lektor ’olvasókanonok; Träger einer niederen Weihe’ **1511**: TESz., EWUng. – MargL. 106/5: „Ezen jdevb en egÿ nemevnemev frater· kÿnek vala neve peter· es vala gevÿÿ *lector* · annak vtanna levn provincialis· hatod napon juta ez clastromhoz”: vö. Post mortem istius sanctae Margarethae ego {Frater Petrus, de ordine Praedicatorum, nunc provincialis in Hungaria}¹, qui tunc eram *lector* Iauriensis, vocatus fui, et veni ... ad istud monasterium. Vö. még 100/15.

macskás (macska) ’zsugorodott, zsugorodás betegségében szenvedő’ (MÉSZÖLY 1941: 214). **1510**: NySz., TESz. – A MargL. alább idézendő példáját a TESz. az első köznévi előfordulásra jelentés nélkül közli egy helynévi korábbi (1238) adat mellett, ami által példánk jelentése félreérthető. A NySz. ugyanezre az adatra a legenda PRAY-féle kiadásának helyével utal („MargL. Praynál 283”), de latinul megadja a ’membris captus, contractus’ jelentését. Az adat a magyar szöveg betoldása, a forrásokban nincs megfelelője, vö.: MargL. 59/3: „lagÿa vala az beteg zegenÿeket· mykeppen az *machkasok* magokat vonzak vala az pagymentomon”. A szemléletben hasonló (*meg*)*macskásodik* ’Muskelkater haben’ ígére csak 1792-ből van adat (vö. TESz., EWUng.).

mandátum ’a nagycsütörtöki liturgikus lábmosás szertartása’ (lat. *mandatum* ’ua.’, l. DuCange 4: 212: *mandatum* 9: ’Ablutio pedum, quae fit in Coena Domini ...’; NIERMEYER

¹ A kapcsos zárójel a latin szövegben azt jelöli, hogy a magyar legenda kompilátora egy másik helyről vett részlettel egészítette ki az aktuális forrását.

mandatum 6: 'lavement rituel des pieds – ritual washing of the feet, maundy'). A szó első előfordulására az EWUng. (és az ESz.) a MargL. alább idézendő 6v adatát hozza (1510), de annak jelentését tévesen tekinti azonosnak a lat. *mandatum* 'parancs, megbízás' jelentésével (vö. EWUng: 'Gebot, Befehl, Auftrag'). Itt a szó a lábmosás liturgiai szertartásának neve – amint helyesen magyarázza a legenda e helyét BAROS (1927: 183) és MÉSZÖLY (1941: 57) is –, az ekkor elhangzó latin szöveg első szavából vált annak jelölőjévé. Vö. még DuCange i. h.: „cum scilicet Chorus cantat illud Christi: Mandatum novum do vobis” (vö. ehhez Jn 13, 34–35: „Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis”). – MargL. 12/23: „Az vr vachorayan: az *mandatum vtan*: ez zent zvz be nem megÿen vala ev agÿaban: de jmadkozÿk vala nagÿ aytatossaggal”: in cena Domini *post mandatum dicta virgo* Margaretha non intrabat lectum suum, sed orabat. – A *mandátum* e jelentésben előfordul a szintén Ráskay Lea által másolt CornK.-ben is (188v): „Mel bezedet irt meg zent ianos chak. es zokot oluaftatny az *mandatomon*. Ennek vtanna az car enekel jnneplefel fanctult”: Quem sermonem scripsit solus Joannes et solet legi *in mandato*. Postea chorus cantat solenniter sanctus.

márvány 'marmor' köznévként 1528 (de helynévként 1417), a szövégi *ny* írására lásd 1560 *marwany*: TESz., EWUng. – MargL. 107/19: „ez felÿvl meg mondot kev mÿves mesterek faraganak koporsot zent margÿt azzonnak verevs *marvanbol*”; 149/3: „az ev nagÿ korsaganak mÿatta: kevnyevkleek az *maruanÿ* koporsora”: prae nimia infirmitate *marmoris* sepulcri procumbens; 161/19: „Ez felyvl meg mondot gyermeknek fel tamadasarol valo choda tetele zent margÿt azzonnak · meg vagÿon faraguan az zent margÿt azzonnak koporsoÿan: kÿt faragtanak feÿer *maruan* kevbevll.”

mérföld (1372 u./1448 k. *mely feldett*) *meerföld* alakváltozata 1519 k. (DebrK. 26): TESz., EWUng. – MargL. 109/15: „Melÿ nemes azzon lakÿk vala ez clastromtvl huzonhat auagy harmÿc *meer fevlden*”: mulieri cuidam boni testimonii in distantia a loco claustris *miliaribus* XXVI vel XXX (eius transitus in spiritu est ostensus).

nádorispán (nádor) 'a király után az első közjogi méltóság viselője' *nadrospan* alakváltozata 1517: EWUng. – MargL. 221/10: „Huzon hatodÿk Sorornak vala neue Soror judit · es ev vala moÿses *nadrospannak* <leaya> leanÿa”; 221/11: „Melÿ moyses *nadrospan* atta ez bodog azzon clastromanak · jgalt mynd hozza tartozoual evrek alamysnavl”. – A TESz.-ben a MargL. 178-ról közölt *nadrospana* alak elírás, az EWUng. nem is hozza. A 178/5. adata helyesen: „Ot vala evrsebt azzon moÿses *nadrespan* felesége”, de erre a változatra már 1504-ből (TESz.) van példa.

nagycsütörtök (nagy-) 'Gründonnerstag' 1512 k. (WeszprK. 25, 74): TESz., EWUng. – MargL. 11/23: „Nagy *cetevertekre* iutuan kedeg meg mossa vala az sororok labajt”: in cena Domini lavabat pedes sororum dicti monasterii.

nagymise (nagy-) 'ünnepélyes énekes mise; Hochamt' (lat. *missa conventus*) 1518 k. (PeerK. 367) *nag mifen*: TESz., EWUng. – MargL. 10/13: „az *nagÿ mÿsen* es egyeb zolasmakon mÿndenkoron egyeb sororokal allot es eneclet”: et erat cum aliis sororibus semper in *missis {conventus}* et in aliis officiis {et cantabat cum illis}.

napestig (nap-) 1519 *nap estÿg* (JordK. 416): EWUng. – MargL. 70/18: „ez zent zvz marad vala mynd *tellÿes nap estÿg* aÿtatos sÿralban vechernÿeÿg”: *per totam illam diem* stabat in fletu *usque ad vespas*; 110/7: „Tahat ez nemes ember halvan ezeket · *mÿnd nap estÿg* el halogata · hog ez dolognak vegere menne”: Tunc ille *die illa tota* scilicet dominica substinens dissimulavit.

nyugszik 1. 'meghal' **1519** (*el~ik*: JordK. 732): TESz., EWUng. (5. jelentés). – MargL. 97/10: „[ez meltosagos zvz] zentseges meltosagos lelket · ayalvan az ev teremteenek ... *El nÿvgovek vrban*”: animam suo Creatori commendans *obdormivit* in pace. – **2.** 'halott' eltemetve fekszik' **1624** (NySz): TESz., EWUng. (6. jelentés). – MargL. 122/22: „nyvlak zÿgeteben · maas keppen bodog azzon zygeteben · hol *nÿvgozÿk* zent margÿt azzonnak teste”: vö. (meritis) recolendae memoriae Margaretae virginis, sororis, seu sanctimonialis monasterii Virginis Gloriosae, de insula Danubii, ... cuius corpus in eodem monasterio *requiescit*. De vö. 178/23: „az chastromban hol *fekzÿk* zent margyt azzonnak teste”.

oktáva (< lat. *octava* 'nyolcadik') 'kitüntetett egyházi ünnep nyolc napon át való megtartása, illetve ilyen ünnepet lezáró nyolcadik nap' **1527** (ÉrdyK. 383), 1529–1531 (ÉrsK. 156b): NySz. – MargL. 139/9: „Ezer · keet zaz · hetvenkeet eztendevben · junÿus huanak tÿzenharmad napÿan · pÿnkest *octauaÿa* vtan valo kedden · harmad ora vtan”: Anno gratiae MCCLXXII-o, tertio decimo Kalendas Iunii, feria tertia post *octavas* Pentecostes, post horam tertiam. – A szóra azonban már korábbi adatok is vannak: **1508** DöbrK. 142r, 169r; **1508** NádK. 4v.

óra (többes számban és *hórák* alakban is) 'zsolozsma, imaóra, karima; Siebenzeit' (a megfelelő latin *horae canonicae* 'kánoni órák' elnevezés a magyarral szemben jellemzően többes számban használatos). – Az *óra* szó e jelentését szótáraink (TESz., EWUng.; CzF., Gl., SzT.) nem tartják nyilván. Ide vonható mégis a NySz. *óra* 'hora, Stunde' címszó alatt levő példája az **1529** előtti VirgC. 140-ről: „Az completa horayanac vtanna,” valamint a Gl. *imádság* alatt 1590-ből (SzikszF. Nomenclatura 126) közölt adata: „Preces horariae: *Orankent* valo imadsag.” Az ÉrtSz. hozza a *hóráskönyv* összetételt, de előtagjának az *óra* szóval való kapcsolatára nem utal. – MargL. 105/21: „az sororok mÿnd az tÿzenkeet napÿg · meg maradanak zent margyt azzonnak testenel · es az ev zent teste<nel> tevl · soha kevlemben el nem junek vala · hanem chak mÿkoron az *orakat* zolosmakat mongÿak vala · es chak mÿkoron eeznek es aloznak vala”: vö. per dies illos [sc. per duodecim dies] ego cum aliis sororibus stabamus circa corpus istius sanctae Margarethae, nisi quando dicebamus *officia* nostra, et quando eramus in mensa et ad dormiendum. – Az *óra* szó e jelentésére azonban korábbi adatok is vannak, **1474** (BirkK. 3a1): „Midon az [orok *Orara* ... eghazba be mēnek ...”: *Ad canonicas horas* ... dum intrant [sc. sorores ecclesiam]; **1494 e.** (FestK. 362): „Az *orath* mÿnd ygerewl ygere wgy kel mondanÿ · ment az kenyew eleyben wayon”; vö. uo. 1: „Eth kezdethnek Bodogazzon *horay*.” Uo. további példák: 317, 325, 327, 330. – A MargL. az egyes imaórák közül név szerint a *veternyét* (lat. *matutinum*, éjfélkor vagy napfékelte előtt), a *vecsernyét* (lat. *vesperas*, napnyugtakor) és a *komplétát* (lat. *completorium*, a napot befejező ima) említi, de ezekre már korábbról is vannak adatok (lásd TESz., EWUng. *veternye*, *vecsernye*, illetve cikkünk *kompléta* címszavát). A nappali, általában háromóránként következő imaórák (*prima*, *tertia*, *sexta*, *nona*) közül a MargL.-ban a latin *hóra* magyar megnevezése előfordul időpont kifejezésére (*a napnak első ideje*, illetve *harmad óra*: lásd ezekre *idő* címszavunkat). Az imaórák *prima* és *tercia* elnevezésére lásd 1474 BirkK. 4a35: „veñne meg leuen tartalfék Capÿm, vağ *ÿma* utan vağ *tÿcia* utan f mife vtan, ha mife [tÿcia vtan] *ÿma* vtan ... mōdatik”: Finitis matutinis teneatur capitulum, vel *post primam*, vel *post tertiam*, et missam, si missa post primam dicatur. A mai magyarban a *tercia* névre és írásmódra lásd például a katolikus egyházi használatra készült helyesírási Útmutatót (2006). Az imaórák német *Siebenzeit* elnevezése a – fentebb említett – nappali hét imaórára utal. A zsolozsmáról a domonkos, ferences és premontrei nővérek kö-

rében bővebben lásd továbbá LÁZS SÁNDORNak a magyarországi apácaműveltség 15–16. század fordulója körüli helyzetéről írt könyvében mondottakat (2016: 217–221).

passió 'Krisztus szenvedéstörténete, illetve annak evangéliumi szövege; Leidensgeschichte Christi, Passionsgeschichte' **1512 k.** (WeszprK. 112.): TESz., EWUng. – MargL. 11/13: „ez zentseges zvy iudica vasarnaptvl fogua· nagy zombatig mynden napon meg oluastagya vala az *passiot* cristusnak kennyat”: ab illa Dominica quadragesimae, qua cantatur: „Iudica me” faciebat sibi legi *passionem* Christi usque ad Sabathum sanctum. – Lásd azonban már **1508** (DöbrK. 222r/17): „Keddi *passio* zent Marcos Capitulum tizen neged”; 227v:/2: „Zeredan *passio* zent LvcaL Evangelista Capitulum tizenketto.”

pokolbeli (pokol) 'a pokolban lakó, onnan való', ~ *ördög* **1516–1519** (JordK. 362): NySz. – A ~ *ördög* kifejezés mindig névelő nélküli a MargL.-ban, lásd 165/11: „Tahat jme *pokolbelij evrdeg* az leannak eleyben juve· az ev jegesenek zemelyeben· es meg zalla ez leant”: a *daemone*, qui in forma sponsi sui sibi occurrere visus est, fuit obsessa; 166/4: „az jdevtevl fogva hog *pokol bely evrdeg* az leanban ment vala· evt egez holnapyg zola ez lean nemetevl· totvl· es egyeb sok kevlemb kevlemb nyelveken”: ab obsessionis tempore quinque mensibus continuis Theutonicum, Bavaricum, Sclavicum et alia diversa idiomata loqui coepit; 27/4: „Lata az ag ellenseg *bokolbelij erdevg*· ez zent zvynek ev yo myelkevdetyt es meg jrjulle”: vidit *hostis antiquus*, audit, et vehementer invidet. További adatok: 35/18, 167/14, 167/17.

poklosság 'vízkórság'. A TESz. (**pokol**) a *poklosság* származék első előfordulását jelentés nélkül közli a MünchK. 26-ból (= 13vb, Mt. 8: 3), ott azonban a szó 'lepra' jelentésű. – MargL. 153/2: „Ez zabo eztendeyg auagy touab mukalkoduan *poklossagban* jgen nehezen”: Iuvenis quidam, sartor ... per annum et amplius gravissima *hydropisi* elaborans. A szó fenti jelentéséhez vö. még a *belpoklos* szó 'vízkórságos; wassersüchtig' jelentését, amely az EWUng. (**belpoklos**) szerint először szintén 1416 u./1466-ból, a MünchK. 144-ről (= 72 vb: Lk. 14: 2) adatható – az EWUng. itt helyesbíti a TESz.-ben erre az adatra megadott 'leprás' jelentését –, de a MargL.-ból is idézhetünk rá példát (lásd a **bél** címszavunk alatt közöltet).

porta 'kapubejárat a kapus kis helyiséggel'. A TESz. és az EWUng. **1527-ből** (ÉrdyK. 340) adatható a szó 'kapu, ajtó; Tor, Tür' jelentését, s – kérdőjelesen – **1822-ből** veszi fel a 'portástól ellenőrzött bejárat; vom Pförtner bewachter Eingang – portásfülke; Pförtnerloge' jelentését. – A MargL.-ból az tűnik ki, hogy a kolostor portájára kellett például húsért (halért, lisztért) menni, onnan kellett azt kérni, ami feltételezi, hogy a kapunál volt egy kis helyiség – feltehetőleg ebben tartózkodott a kapus nővér is –, s a kolostornak kintről vitt élelmi nyersanyagokat ott tették le először. Onnan az apácák, adott esetben Margit vihették tovább a konyhára. L. MargL. 52/11: „Mykoron az betegevk hust eznek vala· zent margit azzon el megen vala az *portara*· es vgy ker vala az betegevknec· es tezy vala kys tekneben· es el vizy vala az ev feyen”: Aliquando portabat multum de piscibus, vel satis de farina, vel aliud grave, et ipsa veniebat *ad portam* claustrii. Vö. még *kapus* címszavunkat.

prédikátor (prédikál) 'domonkos (rendi) mn.-ként. Főnévként 1372 u./1448 k. (JókK. 77): 'domonkos rendi szerzetes; Dominikaner': TESz., EWUng. – Melléknévi használatban MargL. 28/17: „gyermeksegetevl fogua· zent zerzetben· vr istennek zenteltetevl· es jmmar *predicator* zerzetnek professyot tevt· be eskev”: ab infantia sua soror esset professa Ordinis *Praedicatorum*. További példák: 3/23, 5/1, 28/20, 42/1, 44/10, 58/6, 102/1, 114/10, 134/12, 179/20.

prépost 'premontrei előjáró, illetve premontrei kanonok, szerzetes', ~ (*ok*) *szerezete* 'a premontrei rend'. – MargL. 102/11: „az ev týztelendev zent teste ... eztergamý erseknek · es vacý pispeknek kezekmýa · zent ferenc fraterinek es *prepost* zerzetinek fraterinek jelen voltakra ... Nagý týztessege el temettetek”: per manus ... archiepiscopi et episcopi praesentibus ... fratribus ... Minoribus, *Praemonstratensibus* ... venerabile ipsius corpus cum reverentia et devotione debita sepulturae fuit commendatum; 111/1: „Vala egý soror · *prepostok* zerzetenek harmad zerzetebeli soror · ký lakozýk vala ez bodog azzon zýgeteben: Soror quaedam paenitens *Praemonstratensis* circa monasterium Sancti Michaelis in eadem insula Sanctae Mariae.

priorissa 'zárdafőnöknő', a *prior* női megfelelője. A TESz. és az EWUng. nem veszi fel, az első adatot – a rövidítésjel elhagyásával és a magyar jelentés nélkül – a NySz. a MargL. 2-ről közli rá (*porissatol* [= helyesen *priorissatvl*], illetve ebből elvont *porissa* alakváltozatban), egy továbbit a VirgK. 123b-ről (*priorissanak*). – Előfordul azonban ezeknél korábban, lásd **1474** (BirkK. 4b/27): „Capitulónak vegen mőd-a *þoriffa* Adiutoriü nüm in nőie dī”: In fine dicat *priorissa*: Adiutorium nostrum [sc. in nomine Dei]. A MargL.-ban pedig rövidített és teljes formák is vannak. Például 54/9, 10: „Annera meg alazza vala ev magat az *priorissanak* · hog vala myt az *þorissa* paranchol vala · Azt elevzer ev akarya vala be tellyesehteny”: in tantum humiliabat se *priorissae*, quod quando *priorissa* praecipiebat aliquid ..., ipsa prius, quam aliae volebat facere; 95/4: [halála előtt] „zent margýt azzon · oda hývata az ev feýedelmet az *þorissat* ... es neký ada az ev ladaýanak kuchat”: vő. [per dies tres ante mortem suam] dedit mihi, quia tunc eram *priorissa*, clavem a casa sua; 204/24: „ezen soror evrsebet vala *priorissa* az jdevben · mykoron zent margýt azzon meg hala.” További adatok: *priorissához* 55/5, *þorissához* 59/24; *priorissatvl* 12/17, 49/15, 106/23, *þorissatvl* 2/22, 55/6; *priorissanak* 33/4, 57/20 stb.

processzió 'vonulás, (kőr)menet' (< lat. *processio* 'ua.')

1517 (DomK. 195): NySz. – MargL. 147/25: „az ev megýes plebanosa megýeeuel evzve· es ez beteggel · kerezttel *processiual* juuenek zent margyt azzonnak koporsoýához”: sacerdos suus parochialis cum suis parochialibus pluribus viris ac mulieribus et cum ipsa infirma creatura cum cruce venientes *processionaliter*. További adatok: 99/16, 119/13. – A MargL.-nál lásd mégis korábban **1474** (BirkK. 4a20): „a3 pap ... a3 infirmaiaba mēnen es a3 ege33 9uēt elotto *pcellioual* mēnen”: sacerdos ... ad infirmariam vadat, et totus conventus eum *processionaliter* antecedit.

pünkösöd A *pýnkefth* alakváltozat **1519** (JordK. 774): EWUng. – MargL. 15/18: „Pýnkest estýn mond vala ezer veni sancteet ezer veniaval”: in vigilia ... *Pentecostes* ... faciebat ... mille venias dicendo ... Veni Sancte Spiritus; 35/16: „(zent margít azzont)... be feketeezek be zentelek ... *pinkest* harmad napyan · zent evrsebet azzonnak oltara elevt”: ipsam ... consecratam sollemniter ... tertio die *Pentecostes* sacro velamine velaverunt {ante altare Sanctae Elisabeth}.

(Folytatjuk.)

M. NAGY ILONA
Debreceni Egyetem

BÉNYEI ÁGNES